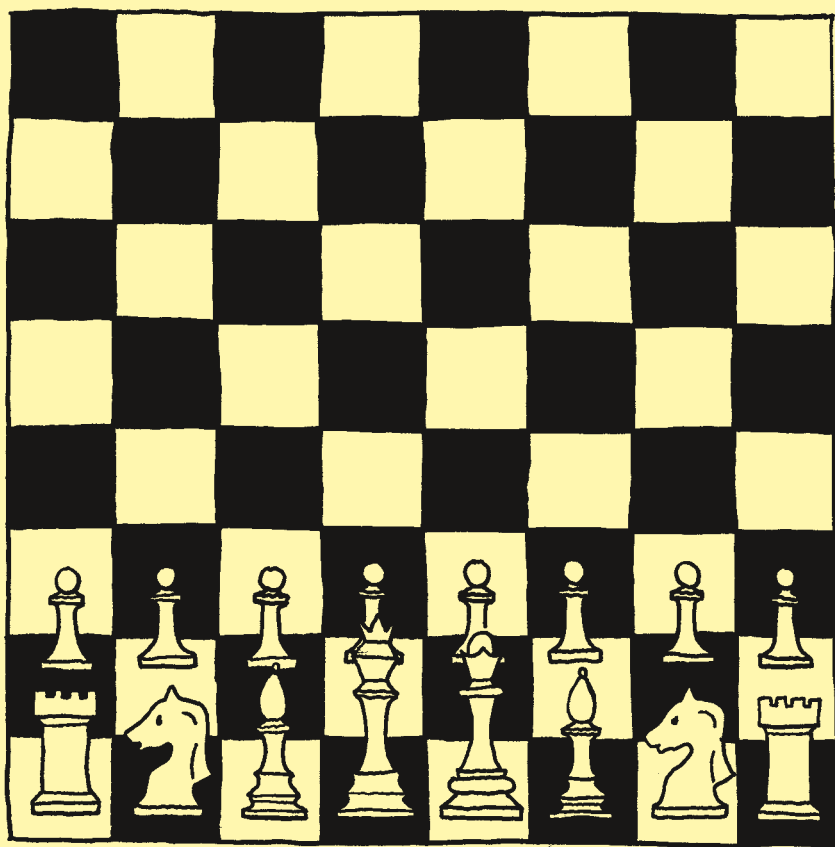
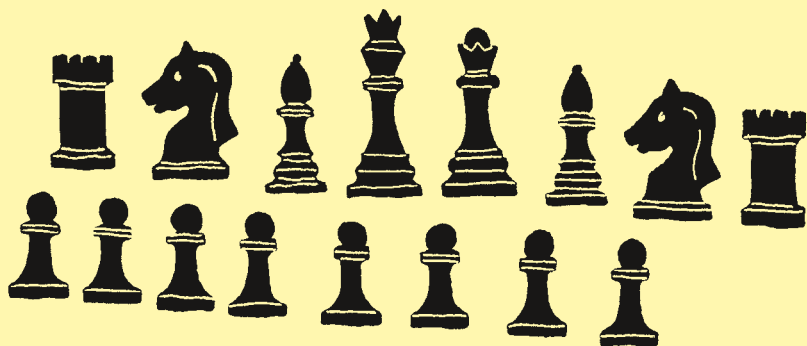

ASLE TOJE

NORGES TRILEMMA:
Lite land i
en multipolar
verden

YOKOLAND

De første som vil merke at USA blir mindre mektig i verden, er land som har overlatt sikkerheten sin til amerikanerne. Det vil si, land som Norge.

I internasjonal politikk følges lange perioder av kontinuitet med korte, kaotiske brudd. Det første tiåret av dette århundret har vi vært vitne til nettopp en slik forskyving – en rask, men kraftig maktforskyvning, bort fra Vesten og i retning av en gruppe fremvoksende stormakter. Det synes nå åpenbart at den økonomiske krisen som startet i 2008 er både dypere og mer varig enn først antatt. I Norge uroer statsminister og sentralbanksjef seg over at 2012 kan bli året da krisen endelig vil slå inn i den norske økonomien. Men denne trusselen er overkommelig, sammenlignet med farene vi vil stå overfor dersom økonomisk krise blir til systemkrise. Journalisten Robert D. Kaplan var blant de første som innså at finanskrisen ville få maktpolitiske konsekvenser. Et fattigere USA vil ikke kunne opprettholde sitt teknologiske overtak. USA bruker mindre og de nye stormaktene bruker mer på forsvar. Ifølge Kaplan vil ikke dette «nødvendigvis føre til et sikkerhetsdilemma for USA, men det vil føre til en multipolar verden, og slutten på amerikansk dominans.»¹

Ja takk, begge deler

I sin artikkel i Samtiden 4-2010 inviterte Jonas Gahr Støre til diskusjon og debatt om norsk utenrikspolitikk nå, når maktforholdene i verden endres. Utenriksministeren foraner at fire forhold bør ligge fast: medlemskapet i NATO og transatlantiske forbindelser; båndene til EU; støtten til FNs rolle og mandat; og en nordisk forankring. Naturligvis må det være slik. De fire dimensjonene i norsk utenrikspolitikk springer ikke ut av politisk vidsyn, men

ut av Norges geografiske posisjon. Med mindre noen foreslår å flytte landet fysisk, må disse med nødvendighet være med. Et mer presserende spørsmål er prioriteringen mellom Norges utenrikspolitiske målsetninger. Disse kan, grovt sett, deles i fire: sikkerhet, selvråderett, økonomi og omdømme. Spørsmålet om sikkerhet er særlig interessant tatt i betraktning den lave prioriteringen dette feltet har hatt de siste årene, og det faktum at væpnet konflikt har vært et hyppigere forekommende fenomen i multipolare systemer enn i bipolare og unipolare ordener, rent historisk.²

Under den kalde krigen var sikkerhet en «uavhengig variabel» i norsk utenrikspolitikk. Sikkerhet bestemte hvem vi handlet med, hvem vi samhandlet med og hvor vi viste oss frem. Det var beslutningen som tok andre beslutninger med seg. Dette endret seg på 1990-tallet. Forvitringen av forsvaret er den mest iøynefallende indikatoren på en viktig trend over de to siste tiårene: «Prestisje» erstattet «sikkerhet» som det sentrale målet i utenrikspolitikken. Etter 2008 har norsk utenrikspolitikk gjennomgått et nytt hamskifte: Sikkerhet er tilbake i utenrikspolitikkenes høysete. Norge forsøker å binde landet tettere opp mot amerikansk utenrikspolitikk, men uten å revurdere engasjementspolitikkenes fokus på prestisje. Dette forsøket på «ja takk, begge deler» til amerikansk geopolitikk og engasjementspolitikk, har avfødt tre selvmotsigelser som vil representere en stadig spenning i norsk utenrikspolitikk i årene som kommer. Én er at en tett og asymmetrisk forbindelse mellom Oslo og

Washington trolig vil begrense Norges utenrikspolitiske handlingsrom mer enn hva norske beslutningstagere vedkjenner seg. En annen utfordring er usikkerhet om hvor langt amerikanske sikkerhetsgarantier strekker seg. En tredje spenning oppstår når ønsket om å se idealer og interesser som to sider av samme sak, står i veien for de prioriteringene som er nødvendig i en tid preget av konkurranse om knappe goder.

Slutten på frikvarteret

I øyeblikket står verden overfor et maktvakuum som vil kunne vare i flere tiår. Tomrommet oppstår fordi Europa og USA er inne i en fase av relativ svekkelse, mens et knippe fremadstormende stater krever stormaktsstatus uten å vise påfallende interesse for de pliktene som følger med en slik elevvert posisjon. En endring

stater kunne for gripe seg på svakere stater og slippe unna med det.

Alt mens nye stormakter vokser frem, forflyttes makt til nye arenaer. 1990-tallets entusiasme for institusjonaliserte, overnasjonale regimer er erstattet av en dreining mot uformelle fora, som G20, såkalte G2-møter mellom Kina og USA og Brasil-Russland-India-Kina (BRIC)-forumet. FN er svekket av sin manglende evne til å ta nye maktpolitiske realiteter inn over seg, eksempelvis står India og Brasil fortsatt utenfor Sikkerhetsrådet. Som mellomkrigstidens Folkeforbund før dem, undergraves FN av svak ledelse, samt et ineffektivt og kostbart byråkrati. Dagens FN har vondt for å rettferdiggjøre pengebruken overfor de som betaler. For norske politikere er dette at lille Norge er FNs sjunde største bidragsyter en kilde til stolthet, men det er også et faresignal om at riktig mange land unndrar seg.

” Norge forsøker å binde landet tettere opp mot amerikansk utenrikspolitikk, men uten å revurdere engasjementspolitikkenes fokus på prestisje ”

av polaritet reflekterer en endring i fordelingen av makt blant stormaktene i et system. Under denne prosessen kan stigende og dalende makter komme til å oppfatte hverandre som konkurrenter, og de kan, dersom forholdene ligger til rette, komme i konflikt.³ Dette er viktig fordi – som den britiske historikeren E. H. Carr stipulerer – tre faktorer må være tilstede for å skape en systemkrise: Eksistensen av mektige og forsmådde stater på randen av det internasjonale systemet, en dyp og vedvarende krise i den globale økonomien og manglende vilje/evne hos den ledende stormakt til å opprettholde internasjonal orden.⁴ Uten en slik garantist vil sterke

Kina leder an i kobbelet av aspirerende stormakter. Men like viktig som spørsmålet om hvem de nye stormaktene er, vil være hvem de ikke er. Frankrike og Storbritannia har underinvestert i sine militærvesen og har som resultat tapt evnen til å intervenere i global skala, selve syretesten på å være en stormakt.⁵ De klamrer seg til sine stormaktsregalier, sine atomvåpen og sikkerhetsrådsmedlemskap, men deres velmaktsdager er over. Det synes også åpenbart at EU ikke vil bli en av polene i en multipolar verdensorden.⁶ Grunnene til dette er mange. Den kanskje viktigste er mangelen på en beslutningsprosedyre som gjør det mulig å fatte vedtak om uten-

rikspolitik, også når de 27 medlemslandene ikke er samstemte. Man har ikke formulert noen nasjonal interesse, noen *Raison d'Etat*, til å gi retning til den «felles» utenriks- og sikkerhetspolitikken. Derfor ser vi nå en krypende «re-nasjonalisering» av europeisk utenrikspolitik.⁷ Mens det synes klart at EUs kjernevirksomhet innen økonomisk integrasjon vil overleve eurokrisen, er det høyst uklart om den politiske integrasjonen vil gjøre det samme. Hva dette betyr, er at Europa, for første gang i moderne tid, vil være uten representasjon i den globale stormaktskonserten.

Det oppsiktsvekkende er ikke at enkelte institusjoner sliter i motbakke, men at alle gjør det samtidig. Rotråten som har rammet FN og EU gnager også på røttene til de andre institusjonelle eiketrærne som ble plantet i asken etter 2. verdenskrig. Frihandelen er under press. Verdens handelsorganisasjons «one size fits all» er langt på vei erstattet av hva Robert Wade i *Financial Times* kaller en «spagettibolle» av topartsavtaler.⁸ Omleggingen ledsages

oppgaver siden de vil hevde (ofte med rette) at de internasjonale rammeverkene er vektet for å forlenge de etablerte stormaktenes dominans.

Engasjementspolitikkenes tre bølger

Som jeg har beskrevet i artikkelen «Norsk utenrikspolitik – en kritikk» gjennomgikk Norge fra 1990-tallet en omlegging hvor bistand og fredsarbeid gikk fra å være fritidsaktiviteter til å bli kjernepensum i utenrikspolitikken.⁹ Med EU nedstemt, NATO uten motstander og Sovjet i oppløsning ble statsidealisme det nye norske prosjektet, hva professor Rolf Tamnes har kalt «engasjementspolitikken».¹⁰ Amerikansk dominans avsluttet en lang periode av uro i Europa som, blant annet, hadde avfødt vårt eget lands selvstendighet. Amerikas stabiliserende nærvær var så sterkt at mange blant oss begynte å ta det for gitt.

Engasjementspolitikken kan sies å ha

” I likhet med USA har landet et skamløst godt selvbilde, kronet med en implisitt antagelse om at alle andre land kan, vil og bør bli mer som oss ”

av proteksjonisme, om ikke i teorien så i praksis. En lignende «bilateralisering» synes å være under oppseiling i sikkerhetspolitikken. Faren er, som E. H. Carr påpekte i sin analyse av systemkrisen forut for 2. verdenskrig, at de etablerte stormaktene (i vårt tilfelle USA) svekkes i sin vilje til å fungere som politimann, vaktmester og trygdevesen i det internasjonale systemet – skuffet over at systemet har tillatt mektige rivaler å vokse frem. Rivalene på sin side (vi tenker her på Kina) har liten vilje til å ta på seg systemvedlikeholdende

kommet i tre bølger, henholdsvis under slagordene «humanitær stormakt», «fredsnasjonen» og, den som nå skyller over oss, «miljøforegangslandet».¹¹ Omleggingen er åpenbar i disponeringen av utenrikspolitiske ressurser. På et administrativt plan ble Norad innlemmet som et koordineringsorgan for bistand innen Utenriksdepartementet, hvor «Seksjon for fred og forsoning» opplevde rask vekst i penger, pulter og prestisje. Miljøpolitikk ble for alvor en del av engasjementspolitikken da den ble lagt under samme

minister som utviklingspolitikken i 2007. Det er flere tenkelige grunner til at Norge benyttet «mulighetsvinduet» som fraværet av trusler ga til globalt engasjement. Misjonerende idealisme er ikke noe nytt fenomen her til lands. Det er i denne sammenhengen man, ifølge professor Geir Lundestad, må se hengen til eksepsjonalisme. Norge ser på seg selv som en legemliggjøring av universelle verdier. I likhet med USA har landet et skamløst godt selv-

esse å vie seg til slikt.¹⁴ Tanken om Norge som «fredsnasjon» har en lang virkningshistorie, men den nye aktivismen kan ikke forstås uten innsikt i Johan Galtungs teorier om fredsmekling. Her oppmuntres partene til å oppdage sine «virkelige» interesser hjulpet av dialog, bistand og (norsk) meglerekspertise.¹⁵ Interessant nok har ikke manglende måloppnåelse svekket troen på engasjementspolitikken som middel. I stedet har målene for hva norsk

» Betalingsviljen ga Norge innpass i fora hvor det ikke alltid var like åpenbart at vi hadde noe å gjøre «

bilde, kronet med en implisitt antagelse om at alle andre land kan, vil og bør bli mer som oss.¹² Misjonsiveren er en sentral grunn til at norsk innenrikspolitik tok til å flomme ufiltrert over i utenrikspolitikken. Det at vi ga bort mer penger enn andre land ble en kilde til spesiell stolthet. Overføringene ble snart så store at enkelte tok til å kalle Norge en «stormakt».¹³ Og det var utvilsomt noe stormaktsaktig over måten Norge ga seg i kast med utfordringer både fjern og nær. Våre ministre var snart her, snart der. Det var mye som var viktig. Engasjementspolitikken foretrukne maktmidler er dialog og pengestøtte. Globalt fokus og et verdensforandrende ambisjonsnivå ble gjort mulig gjennom å konsentrere småstatens utenrikspolitiske ressurser på prestisjemålsetninger. Det er store beløp som settes i omløp: Den norske Utenriksforvaltningen koster i 2012 svimlende 32,6 milliarder kroner, mer enn Kenyas samlede brutto nasjonalinntekt. Bistandsbudsjettet alene står for 27,2 milliarder kroner. Teorien bak engasjementspolitikken er å finne i Jan Egelands bok *Impotent Superpower - Potent Small State*, hvor han argumenterer for at småstater er særlig egnet til idealpolitikk og at det er i deres inter-

overskuddskapital skal oppnå, blitt endret hyppig mens budsjettene har vokst eksponentielt. Betalingsviljen ga Norge innpass i fora hvor det ikke alltid var like åpenbart at vi hadde noe å gjøre.

Resultatet var manglende samsvar mellom ambisjoner og ressurser som gjorde engasjementspolitikken usammenhengende.

Fra invasjonforsvar til supplementforsvar

Mens de idealistiske aspektene ved utenrikspolitikken blomstret, vokste det norske utenriksdepartementet seg, med sine 1493 ansatte, til et av verdens største, sett i forhold til folketall. Ifølge professor Iver B. Neumann ble landets utenrikspolitiske kapasitet økt ytterligere gjennom (anslagsvis 200) statsfinansierte bistands-, freds- og miljøorganisasjoner som fikk rollen som bærere av engasjementspolitikken.¹⁶ Tilstanden var en ganske annen i forsvaret hvor Norge, i likhet med de fleste andre europeiske land, feiret den kalde krigens slutt med å kutte beredskap og kapasiteter. Fokus på utenlandsoperasjoner kom på bekostning av nasjonalt

forsvar. Norges invasjonforsvar ble lagt ned, om ikke i navnet, så i gavnet. Offisersbladet kunne i 2010 fortelle at bakkeberedskapen i Nord-Norge bare er reell i to ganger tre måneder i året.¹⁷ Norge har i stedet satset på et lite, høyteknologisk militærvesen, best egnet for internasjonal koalisjonsinnsats.

Det hersker to hovedoppfatninger om forsvarets situasjon: Den ene er forsvarsdepartementets, som mente at fireårsplanen som avsluttes i 2012 gir god balanse mellom oppgaver og struktur.¹⁸ Dette kontrasteres av andre, inkludert undertegnede, som peker på betydelig underbudsjettering og en villet blindhet for det faktum at vår nabo i øst ikke deler vårt postmoderne verdensbilde. Meningsforskjellen bunner i forskjellig lesning av listene over hvilke elementer som inngår i forsvarsstrukturen. Forsvarsdepartementet knytter suksess til hvilke enheter som eksisterer på papiret, uavhengig av styrkenes kapasitet og faktiske beredskap. Når politisk ledelse

gjenopprustning, ble den norske politikken for en tid fortsatt under en politisk hypotese som kanskje kan sammenfattes som «dersom Norge behandler Russland som om det var Sverige, så vil Russland oppføre seg som Sverige».²¹ Dette til tross for at Russland definerer alliansen hvor Norge er et sentralt medlem som en «trussel». Norske styresmakter har fulgt dette opp i praksis gjennom å drive ensidig avrustning vis-à-vis Russland gjennom å avvikle sentrale forsvarssystemer, klasevåpen og landminer uten å erstatte disse på noen proporsjonal måte. Norge har, i likhet med langt de fleste europeiske NATO-medlemmene, i lang tid unnlatt å leve opp til sin NATO-forpliktelse om å bruke to prosent av BNI på forsvar. Teknologisk fordyrelse av forsvarsmateriell betyr at det reduserte budsjettets kjøpekraft ytterligere, med mellom tre og fem prosent i året. Resultatet er et nedarvet misforhold mellom oppgaver og ressurser. Balanse hevdes å inntreffe i 2012, men

» Når politisk ledelse snakker om kvalitet, underslår de at det skorter på kvantitet «

snakker om kvalitet, underslår de at det skorter på kvantitet. Det hjelper lite med påstander om at vi har «Europas antagelig mest moderne marine», hvis fartøyene ikke er tilgjengelige for operativ innsats.¹⁹ Det er i denne konteksten at Norges forsvarsbudsjett i 2008 falt til 1,3 prosent av bruttonasjonalinntekt (BNI), det laveste i landets moderne historie.²⁰ Til sammenligning var bistandsbudsjettet for samme år 1,1 prosent.

Grunnene til svekkelsen av det norske forsvarer er sammensatte. Én årsak er at Sovjetunionens implosjon i noen år ga et uvanlig mildt sikkerhetspolitisk klima. Senere, da Russland gikk inn i en rask

denne konklusjonen er tuftet på et problematisk premiss: At et angrep på Norge er utenkelig.²² Satt på spissen: Hvis forsvarer ikke skal brukes til forsvar, så er jo ethvert forsvar godt nok.

Krigen mellom Russland og Georgia på sensommeren 2008 var en kalddusj for Norges utenrikspolitiske elite. Delvis fordi et lite land opplevde å bli stykkdelt av den store naboen, delvis fordi hadde USA intervenert, ville Norge som NATO-land med grense mot Russland stått i fare for å bli å bli trukket inn i stridighetene. Dette satte sikkerhet tilbake på agendaen også i Oslo. Under konflikten var Norge blant de landene som bare var «forsiktig

kritiske» til Russlands opptreden.²³ Dette var, ifølge utenriksminister Jonas Gahr Støre, en refleksjon av Norges naboskap med Russland.²⁴ Forskerne Anders Wivel og Hans Mouritzen påpeker i sin analyse av konflikten at Norge var et av få land som motarbeidet sanksjoner mot stormakten i øst. Norges avventende holdning står i kontrast til andre nordiske og baltiske land som, uten unntak, kritiserte okkupasjonen av Sør-Ossetia i sterke ordelag. Georgia-krigen illustrerte et annet problem. Den typen lette og mobile styrker som Norge har investert i, lyktes dårlig i kamp mot den russiske

sikkerhetskonsument, ikke en sikkerhetsprodusent, og tiden da sikkerhetsgarantier kunne utstedes uten tanke på å måtte leve opp til dem, er forbi. Dermed står NATO tilbake som det beste alternativet. Problemet er bare at den kaldkrigsalliansen som Norge etterspør, ikke lenger er å få.

Livet etter NATO

«Den transatlantiske alliansen er død»,²⁷ Bemerkningen falt etter vestmaktens årvisse sikkerhetskonferanse i München tidligere i vår. Judy Dempsey, en av Europas fremste forsvarskorrespondenter, sa

” **Problemet er bare at den kaldkrigsalliansen som Norge etterspør, ikke lenger er på menyen** ”

veivalsen. De klarte ikke å holde territorium, og som resultat mistet de en del av landet sitt. Å holde territorium er ikke det sentrale på fredsoppdrag fjerne land, men det er essensielt når det handler om ditt eget hjemland. Det førte til nytt fokus på den gjenværende norske sikkerhetsgarantisten, NATO.

Forsvarsplanleggingen er viktig fordi den bærer med seg et helt sentralt, om enn underkommunisert, veivalg. Etter 2008 har Norge valgt å følge Danmark i å bygge opp et «supplementsforsvar» – enkeltkapasiteter av en slik kvalitet at de kan plugges inn i den amerikanske maskinen.²⁵ Dette inntraff etter at Norge sonderte alternativene til en tett og asymmetrisk atlantisk allianse – i form av tette bånd til europeisk sikkerhetspolitikk og forslag om en nordisk forsvarsunion. Begge deler er åpenbart mulig, men det skorter på viljen. EU har ingen kollektiv forsvarspakt. Stoltenberg-kommisjonens forslag om en «nordisk forsvarspakt» falt til jorden.²⁶ Norge er en

rett ut hva som lenge har blitt hvisket i korridorene: NATO er ikke lenger en forsvarsallianse, det er et politisk-militært konsultasjonsforum, en samlingsplass for koalisjoner av frivillige. NATO har slitt med å finne ny mening etter Sovjetunionen, i NATO-sammenheng ofte spøkefullt referert til som «den store forener». Noe forenklet har USA ønsket at NATO skal ta på seg rollen som politimann utenfor Europa; til bruk når USA finner det formålstjenlig. Europeiske land har gjennomgående vært mer opptatt av Amerikas sikkerhetsgarantier til sine allierte i Europa. Siden 1999 har NATO påtatt seg en rekke utenlandsoppdrag, stort sett i forsvar av FN-pakten. I kontrast til den retoriske støtten til disse krigene, har europeiske allierte vist sin manglende entusiasme for den nye aktivismen gjennom å kutte i forsvarsbudsjettene.²⁸ Det er en nesten barnlig logikk i dette: Den som ikke eier utstyr kan jo ikke forventes å sende det til Afghanistan eller Libya.

De europeiske forsvarsbudsjettene har falt med om lag 2 prosent år for år siden 1990-tallet, mens de vokste i alle andre verdensdeler, inkludert Afrika.²⁹ Frankrike, Storbritannia, Tyskland og Italia er fortsatt å finne blant de ti land i verden som bruker mest på forsvar men pengene omsettes i begrenset grad i militær slagkraft.³⁰ Resultatet er et dramatisk fall i forsvarevne. Land som en gang mobiliserte hundretusener har nå vansker for å sette et par hundre mann i felt. USAs tidligere forsvarsminister, Robert Gates, omtalte dette i sin siste tale til de europeiske alli-

USA er ikke lenger «inne». I landets nye strategi, offentliggjort i januar, reduserer USA sitt troppenærvær i Europa ytterligere. Offisielt er tallet nå i overkant av 30 000 mann. Dette er verdt å merke seg fordi NATO, anno 2012, ikke har kapasitet til kollektivt forsvar, dersom USA skulle velge å sitte på gjerdet slik mange medlemsland valgte å gjøre under Libya-krigen. Amerikanske forvarsutgifter falt fra rundt 6 % av BNI i 1989 til 3 % i 2000.³³ I årene som kommer vil landet trolig miste det teknologiske forspranget som gjorde at de kunne nedkjempe motstandere til-

” Det er en nesten barnlig logikk i dette: Den som ikke eier utstyr kan jo ikke forventes å sende det til Afghanistan eller Libya ”

erte. I harde ordlag fordømte han europeiske forsvarskutt og sa at USA er lei av å ta mer enn sin del av byrden på vegne av de som «unndrar seg risiko og kostnader».³¹ Erfaringene fra Afghanistan har fått beslutningstakere i Washington til å spørre seg om det virkelig er i landets interesse å dekke forsvarsutgiftene for land som bare delvis støtter USAs geopolitiske målsetninger.

Målet med NATO var – ifølge alliansens første generalsekretær, Lord Ismay – å holde «amerikanerne inne, russerne ute og tyskerne nede».³² Noe av NATOs problem ligger i nettopp dette trekløvet. For mange allierte var NATOs kraftløse reaksjon på det russiske landnåmet i Sør-Ossetia urovekkende – vil de allierte se den andre veien dersom et medlemsland kommer i samme situasjon? Noe av grunnen til NATOs respons var at Tyskland skjermer Russland i NATO. Tyskland holdes ikke nede, tvert om: Det kanskje viktigste resultatet av finanskrisen er at *der Tyskland går, går Europa*. Og

nærmet uten tap. Det vil med nødvendighet heve terskelen for inngripen. NATOs respons-styrke, alliansens «brannkorps», er i realiteten en amerikansk brigade, stasjonert i USA. Supermaktens geopolitiske omrokering innebærer at hjelperen – og dermed hjelpen – er lenger borte enn før.

Naturligvis sier ikke president Obama dette rett ut. Han er en moderne politiker som vet å skjule dårlige nyheter bak misvisende retorikk. Som da USA i 2009 sendte 30 000 nye soldater til Afghanistan under vignetten «afghansk eierskap». Men signalet om at USA trapper ned i Europa er mottatt i Oslo. Det er i dag usikkerhet om Artikkel 5, eller «forsikringspolisen», fortsatt innebærer et løfte om garantert militær unnsetning fra alle alliansens medlemmer. Artikkelens ordlyd er nemlig vag og således åpen for fortolkning. Norge fortolket for eksempel bruken av Artikkel 5 i 2001 som en invitasjon til konsultasjoner.³⁴ Effekten på NATO av et distansert USA var å se i debatten forut for Libya-oppdraget. I fravær av tydelig ame-

rikansk lederskap var europeerne i strupene på hverandre med et agg sjelden sett i NATO-sammenheng. Tonen var, ifølge observatører, direkte hatsk hvor «anklager ble utvekslet mellom sentrale allierte som vil bli vanskelig å glemme».³⁵ Alliansen brast under trykket. Ingen blokkerte vedtaket, men bare seks av 28 medlemmer tok til vingene. Dette er viktig å merke seg, fordi NATO var en kollektiv allianse – en for alle, alle for en. Hva NATO er i dag, er mer uklart. Europas overinstitusjonaliserte landskap viser at institusjoner ofte lever videre i lang tid også etter at de har tapt sin opprinnelige relevans.

Norske myndigheters bekymring over denne utviklingen reflekteres i iveren etter å sette fokus på nærområdene i NATOs nye strategiske konsept: «Hvis du

de geopolitiske byrdene.³⁸ For Norge betyr dette i praksis at landet må betale for sikkerhetspolitiske garantier i form av militær og diplomatisk støtte til vår sikkerhetsleverandør. Sagt på en annen måte: NATO er i ferd med å bli det innpakningspapiret som vår bilaterale forbindelse til USA leveres i.

Norsk utenrikspolitikk i endring

Som en konsekvens av endrede geopolitiske omstendigheter har norsk utenrikspolitikk etter 2008 gjennomgått en grunnleggende omlegging. Fra idealisme til realpolitikk. Bort fra det verdensforbedrende *kombaya* med fred på jord, slutt på fattigdom og entusiasme for alt som er internasjonalt. Den slags er langt på

” **NATO var en kollektiv allianse
– en for alle, alle for en.
Hva NATO er i dag, er mer uklart** ”

ikke er i ditt eget område, er du i trøbbel,» sa daværende statssekretær Espen Barth Eide.³⁶ Dette markerer en markant dreining i synet på behovet for invasjonforsvar. Den samme Barth Eide beskrev i 1995 trusselen om et angrep som «gammel» og «langt på vei avskrevet» og i «en ny epoke» var «skillet mellom det 'egentlige' forsvar av territoriet og Norges internasjonale engasjement [...] i ferd med å viskes ut.»³⁷ De norske ouverturene lyktes bare delvis. Det nye strategiske konseptet likestiller forsvar og intervensjonisme. Prosessen førte ikke til noe veiskille i europeisk forsvarsplanlegging. Status er altså at USA, den «uunnværlige allierte», reduserer sitt nærvær i Europa, ikke motsatt. Den nye fireårige forsvarsplanen, kan tyde på at USA nå legger mer vekt på de nære allierte som er villige til å være med og bære

vei erstattet av et sterkt fokus på gode relasjoner til Washington og målrettet forsvar av norske interesser. I tillegg har regjeringen forsøkt å gi den idealpolitiske delen av utenrikspolitikken, og særlig fred- og forsoningsarbeidet, en mer realistisk forankring.

Ta Norges forhold til Russland for eksempel. Det er ikke lenge siden norske ledere rutinemessig tok opp menneskerettighetssituasjonen i landet. Nå holder vi munn. I Libya meldte Norge seg frivillig til å utføre den typen grovarbeid vi har latt andre gjøre i Afghanistan og som vi nektet å utføre i Irak i 2003. Det var for eksempel norske fly som eskalerte konflikten først gjennom å begynne å bombe mål i Tripoli, siden gjennom å bombe Oberst Gaddafis hjem. På bistandsfronten har det oppstått en de facto todeling hvor Norad tar seg av

altruistisk bistand, mens UD i økende grad bruker bistand aktivt som døråpner for norske økonomiske interesser, for eksempel i Angola. For å kunne verdsette de finere nyansene i omleggingen, er det verdt å lese daværende utenriksminister Knut Vollebæks krav i 1997 om at hensynet til menneskerettighetene skulle gå foran norske handels- og næringslivsinteresser vis-à-vis Kina, og nåværende utenriksminister Jonas Gahr Støres kronikk «Norge og Kina» i 2011.³⁹ Her inntar Støre den diametralt motsatte posisjonen. På forsvarsfeltet er Norge i 2012 inne i en fase preget av rask opprustning. Tall fra fredsforskningsinstituttet SIPRI viser at Norge er nå på verdenstoppen i våpenimport per

mens styrke som forklaringsmodell. Landet opptrer akkurat slik Stephen Walt og Glen Snyder forutsier svake, eksponerte allierte vil gjøre når truslene vokser: Vi øker vår støtte til allianselidere.⁴² Slik har den kanskje største utenrikspolitiske beslutningen Norge kommer til å fatte dette hundreåret blitt tatt, nesten uten debatt. Faktisk har beslutningen blitt fattet så stillferdig at et av regjeringspartiene ikke synes å ha fått den med seg.⁴³ For Norges forsvarsplanlegging er bare rasjonell hvis den sees i forbindelse med fortsatt tett tilknytning til USA. Siden sikkerhet igjen er trumf blant Norges utenrikspolitiske målsetninger, vil dette valget ta mange andre valg med seg – valg som vil

» Landets utenrikspolitiske ledelse er retorisk på høyde med situasjonen, men i praksis brukes utenriksressursene på gårdsdagens idealisme «

innbygger. I fjor importerte vi militærutstyr for rundt 4 milliarder kroner. Norge gikk dermed forbi Storbritannia og toppet for første gang importstatistikken i Europa. Sammenlignet med perioden 2002–2006, ble importen firedoblet i årene 2007–2011.⁴⁰ En ny lett arktisk bataljon er også stablet på beina, selv om denne nok er for lett utstyrt til å ha relevans som invasjonforsvar. Norge er også et fåtalls land som, uten forbehold, har forpliktet seg til å kjøpe det nye jagerflyet F-35. Dette er et sterkt signal om at Norge ønsker å forbli operasjonelt sammenføydd med USA. Skulle denne analysen stemme, vil Norge ventes å revurdere sin prinsipielle motstand mot NATOs missilskjold. Sentralt plasserte forsvarskilder tror at norske marinefartøyer i overskuelig fremtid vil inngå i Aegis-skjoldet.⁴¹ Lille Norge er med dette et skoleeksempel på realis-

legge føringer og som trolig vil begrense landets utenrikspolitiske handlingsrom. Så hvorfor har denne omleggingen inntruffet? Den mest åpenbare grunnen er en grunnleggende endring i utenrikspolitikens logikk. Som Gideon Rachman påpeker i boken *Zero-Sum world*, har det funnet sted en holdningsendring blant de som beveger verden.⁴⁴ Den økonomiske krisen som startet i 2008 har endret dynamikken i internasjonal politikk. I en ny økonomisk virkelighet er den «vinn-vinn»-logikken som tillot stormaktene å omfavne globaliseringen, nå erstattet av nullsumstenkning der den enes fremgang anses som den andres tap. 1990-tallets bevegelse mot overnasjonalt styre og globale felle-skapsverdier, definert av en vestlig elite, er suspendert. Den samme optikken kan brukes på Libyakrigen. NATO var redusert til en koalisjon av frivillige. Ingen av

de nye stormaktene var med. Mesteparten av den såkalte «araberverdenen» glimret med sitt fravær. Mens vedlikeholdsoppgavene i det internasjonale systemet har blitt tyngre, har de som er villige til å bære dem blitt færre. Paradoksalt nok kan småstaters aktivisme for å knesette overambisøse normer som det internasjonale systemet vanskelig kan leve opp til (jeg tenker her på «the responsibility to protect»-doktrinen) ha bidratt til å svekke de samme internasjonale institusjonene som initiativene var ment å styrke, gjennom å insistere på et kart som ikke stemmer med terrenget. Engasjementspolitikken handlet om et Norge som ønsket å være en stormakt uten å besitte de maktressursene som kreves for å leve opp til en slik posisjon. Statsidealismen har ikke levert varene. Jeg sikter ikke her til feilet bistand og mislykkede fredsprosesser, det er kjent for de fleste.⁴⁵ Viljen til å føre en mer ekspansiv og egenrådig utenrikspolitikk enn hva landets stilling skulle tilsi, kan ha bidratt til å svekke Norges omdømme. Telefonsamtalen mellom Stoltenberg og Bush, hvor sistnevnte opplevde førstnevnte som uetterrettelig, bidro effektivt til å kutte kontakten mellom de to lederne. I tillegg bidro feilskjær som Norges forhastede anerkjennelse av terrororganisasjonen Hamas og et knippe lite omtalte episoder i NATO-sammenheng, til å befeste inntrykket av Norge som upålitelig.⁴⁶ En mer vittig episode var daværende statssekretær Raymond Johansens besøk til Teheran i 2006. Uvisst av hvilken grunn, fikk han det for seg å forhandle litt om Irans atomvåpenprogram. Problemet var bare at forhandlinger alt pågikk i regi av verdens mektigste stater. Resultatet var hoderystende ergrelse, i Washington, London, Paris, Berlin og i Moskva, over det som ble ansett som et oppblåst selvbilde. Historien er en gjenganger i middagstaler av det humoristiske slaget på kontinen-

tet. Da jeg diskuterte grunnen til Norges kursendring med et medlem av president Obamas sikkerhetsadministrasjon, foreslo hun et overraskende svar: *Wikileaks*. Avsløringene av USAs hemmelige diplomatiske innberetninger viste at antakelsen om norsk alenegang var uten konsekvenser for vår nærhet til USA ikke medførte rikthet. Kanskje det er så enkelt? Det heter seg jo at «en realist er en idealist som har blitt ranet av virkeligheten».

Tre spørsmål uten svar

Hovedkonklusjonen må være at norsk utenrikspolitikk har vist evne til å forholde seg aktivt til endrede insentiver i det internasjonale systemet. Men det nye innslaget av realisme kommer i tillegg til, ikke i stedet for, engasjementspolitikken. Dette avføder tre motsigelser som kan kunne hjemseke norsk utenrikspolitikk i årene som kommer:

En: Faren ved motstridende målsetninger. Omleggingen av norsk utenrikspolitikk er ufullendt. Landets utenrikspolitiske ledelse er retorisk på høyde med situasjonen, men i praksis brukes uproporsjonalt nye av utenrikssressursene på gårdsdagens idealisme og ikke på de områdene som de endrede insentivene i det internasjonale systemet skulle tilsi. Norge bruker fortsatt de store pengene på bistand, fred og miljøarbeid. Vi betaler fortsatt villig regningene for FNs mye kritiserte byråkrati. Og våre ledere kan fortsatt snakke malmfullt om alt verden kan lære av oss. Spørsmålet er i hvilken grad engasjementspolitikken er forenlig med nye tette bånd til USA. Valget om å søke seg til USAs innerste krets av allierte vil trolig innebære norsk støtte til amerikansk geopolitikk. Å innordne seg er prisen et militært svakt og geografisk utsatt land betaler for sikkerhetspolitiske garantier i en uoversiktig internasjonal situasjon. Det er ventelig at

spenningen mellom engasjementspolitikken, som forutsetter en stor grad av fleksibilitet og vilje til alenegang, og behovet for helhjertet å støtte amerikanske prioriteringer, vil kunne føre til selvmotsigelser. Dette gjelder ikke bare i Afrika hvor norsk engasjement stadig oftere vil støte mot stormaktsinteresser, det gjelder også forholdet til Russland som vil påvirkes av forholdet mellom Moskva og Washington.

To: Hva innebærer amerikanske sikkerhetsgarantier i praksis? Norge styrker båndene til USA, og styrker forsvaret med dette i øyemed, på et tidspunkt da USA omgrupperer og retter oppmerksomheten mot Asia. Samtidig gjør utfordrernes teknologiske innhenting at USA ikke lenger kan vente å utkjempet kriger med minimale tap. Det endrer en sentral variabel i kalkylen for en amerikansk beslutning om å bruke maktmidler. Den årvåkne leser vil se problemet med dette regnestykket. Georgia sendte sine beste styrker til Irak, uten at USA så seg forpliktet til å gi Georgia militær støtte da landet kom i krig med Russland. I en krigssituasjon er militær støtte et knapt gode og Norge er ikke tjent med uklarhet om hvor langt USAs forpliktelser overfor Norge strekker seg. Et rikt land med en håndfull løsevne toppteknologiske kapasiteter, der man ville ventet å finne et forsvar, kan ikke ta sjansen på at vi ikke får unnsetning hvis og når vi måtte trenge det. Dette gjelder ikke minst i nordområdene hvor nye og gamle stormakter nå gjør seg gjeldende. Spørsmålet er hvor langt USA vil gå for Norge – og hvor raskt de vil stille opp. Svaret på dette er mindre klart enn norske beslutningstagere synes å tro. Alt tyder på at Norge, skulle landet komme i en væpnet konflikt, vil måtte regne med å holde stand før våre allierte minnes sine allianseforpliktelser. Da blir norsk forsvar ikke bare et spørsmål om kvalitet, men også om kvantitet og beredskap.

Tre: Idealisme som realpolitisk nødvendighet, er et regnestykke som ikke går opp. Engasjementspolitikken relevans for norske interesser i vanlig forstand er høyst uklar.⁴⁷ St.meld. nr. 15 (2008–2009) befatter seg også med dette spørsmålet. Her understrekes det at Norge har kompetanse og ressurser til å gjøre en forskjell, og at Norge derfor har en «etisk plikt til å stille opp». Samtidig understrekes det at det globale engasjementet ikke skal gå på bekostning av norske interesser i de nære områdene. Dette kan synes tilforlategelig helt til det viser det seg at dette er koblet med en konstruktivistisk antagelse om at «utvidede egeninteresser» ikke «reserveres for materielle størrelser».⁴⁸ Idealer er også interesser. Slik «interesser» brukes i stortingsmeldingen, fungerer det som et synonym for «politikk» – hva UD gjør, eller planlegger å gjøre, transsubstansieres til nasjonale interesser. Slik mister begrepet, som Rolf Tamnes påpeker, «sin verdi som analytisk og operativt verktøy».⁴⁹ Men stemmer det nå egentlig at Norges handlingsrom økes gjennom å ha en uforholdmessig høy utenrikspolitisk profil? På den ene siden er det usikkert om Norge er så berømte for sin uselviske godhet som engasjementspolitikken forsvarere liker å tro. Gjentatte omdømmeundersøkelser de senere årene har vist at verden vet lite om Norge og mindre om landets utenrikspolitiske profil.⁵⁰ Kanskje er dette av det gode. En høy profil er ikke alltid en fordel for en småstat. Det kan for eksempel tenkes at arbeidet for å rette stormaktenes oppmerksomhet mot nordområdene, hvor vi mangler robust nærvær, kan ha uante konsekvenser. Et viktigere poeng er at mens engasjementspolitikken åpenbart har begunstiget operatørene, er relevansen for Norges interesser langt mer usikker. Det er ikke åpenbart at prestisje kan veksles om i sikkerhet, velstand eller autonomi. All den tid denne antagelsen

aldri har ikke blitt kritisk testet, smaker dette av *ad hoc* rettfærdiggjøring for fortsatt bruk av midler som har vist seg å ikke oppnå målet.

Hvordan Norge velger å møte disse utfordringene er avgjørende for landets fremtid. Selv om hva Øystein Tunsjø kaller en «utenrikspolitisk garderingsstrategi» vil være fristende all den tid dette vil for en gi en opplevelse av økt handlingsrom. Men et slikt valg vil være å bytte kortsiktig gevinst mot økt risiko på lengre sikt. Gardering er ikke noe farbart alternativ for militært svake, geografisk perifere stater i Norges vektklasse, noe Robert Rothsteins analyse av småmakter i multipolare systemer viser med nedstemmende presisjon.⁵¹ Etter napoleonskrigene undret den britiske utenriksminister, Lord Castlereagh, seg over småmakter som er «dumme nok til å ta det for gitt at stormaktene vil stå rede til å beskytte dem» mens de selv nyter sin velstand.⁵² Dersom den bevegelsen vi har sett i retning av et økt innslag av realpolitikk i det internasjonale systemet vedvarer, vil landets beslutningstagerer stadig oftere finne seg i situasjoner hvor beslutninger blir tvunget på dem. Landet vil stadig oftere oppleve å komme i kontakt, og til tider i konflikt, med stormakters interesser gjennom engasjementspolitikken. Det vil føre til at landet er involvert i et antall «spill» som overstiger landets utenrikspolitiske kapasitet. I en slik situasjon vil langsiktig tenkning og realistisk ambisjonsnivå være viktigere enn hva det har vært. Ikke slik å forstå at Norge nødvendigvis bør bytte ut engasjementspolitikken med en ny ortodoksi. Pragmatismen som har preget norsk utenrikspolitikk vil tjene landet godt også i fremtiden. Utenrikspolitikk er, som kjent, temporære løsninger på permanente problemer.

Landets utenrikspolitiske ledelse bør tenke nøye gjennom hvorledes engasjementspolitikken skal unngå å komme i konflikt med landets nasjonale interesser. Norge bør gå i dialog med USA for en nøyaktig og presis avklaring om i hvilke omstendigheter Norge kan regne med umiddelbar militær støtte. De bør gjøre dette før flere land i NATO trekker samme konklusjon som oss selv angående alliansens relevans. Når det skjer, vil det bli trangt i døren i Washington. I denne sammenheng vil det være til hjelp å revurdere tanken om at idealisme og realisme i utenrikspolitikk går ut på ett. Bare gjennom å definere landets nasjonale interesser i snever forstand, vil utenriks-tjenestens ressurser kunne settes inn på rett sted. En mulig konklusjon kan være at det største problemet med norsk utenrikspolitikk anno 2012, er at det er for mye av den. Engasjementspolitikken sprang ut av en bestemt historisk kontekst som i dag er et tilbakelagt stadium. Den gryende erkjennelsen fanges i at Jonas Gahr Støre, i en kronikk, klynger seg til «Håp – tross alt!».⁵³ Dessverre er ikke håpefullhet noen gagnlig utenrikspolitisk doktrine. Det verste feilgrepet i norsk utenrikspolitikk inntraff da gode intensjoner har blitt koblet til manglende virkelighetsforankring og resulterte i et sammenbrudd som avfødte nettopp det den norske politikken var ment å avverge, den 9. april. Det er derfor fristende å svare Utenriksministeren med et utdrag fra Thukydid's «*Meliske dialog*» hvor stormakten forteller småstaten:⁵⁴

Håp er en god trøst i fare, men bare for de som har maktrressurser til å understøtte det [] Men når en stats svake stilling gjør at de må satse alt, så vil de – når katastrofen rammer dem – se håpets sanne natur, og ikke før da.

NOTER

- 1 Kaplan, R. D. (2009). *The Shrinking Superpower. The Atlantic*, 9. mars 2009.
- 2 Waltz, K. N. (1964) «The Stability of a Bipolar World», *Daedalus* 93, 881–909.
- 3 Schweller, R. L. (2001). «The problem of international order revisited: A review essay». *International Security*, 26(1), ss. 161–186.
- 4 Carr, E. H., & Cox, M. (2001). *The twenty years' crisis, 1919–1939: An introduction to the study of international relations*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, lvi.
- 5 Fidler, S. & Maclean, A. (2011) «Europeans retreat on defence spending», *Wall Street Journal*, 24 august.
- 6 Toje, A. (2010) *The European Union as a Small Power – After the post-Cold War*. London Palgrave-Macmillan.
- 7 European Council on Foreign Relations. (2012). *The European foreign policy scorecard*. Berlin: European Council on Foreign Relations.
- 8 Wade, R. H. (2009). «US Undermines Multilateral Governance to Its Cost». *Financial Times*, 10. desember.
- 9 Toje, A. (2010) «Norsk utenrikspolitikk – en kritikk», *Nytt Norsk Tidsskrift*, (1) 221-232.
- 10 Tammes, R. (1997). *Oljealder. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 6. Oslo: Universitetsforlaget, s. 69.
- 11 Egeland, J.O. (1985). *Impotent superpower – potent small state*. Oslo: International Peace Research Institute.
- 12 Lundestad, G. (1985), «Nasjonalisme og internasjonale i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay» i *Internasjonal Politikk*, Temahefte 1, ss. 39–54.
- 13 Den første referansen til Norge som «humanitær stormakt» jeg kommer over, er da Jan Egeland, daværende leder av Røde Kors, ble sitert av NTB 08. september 1990.
- 14 Egeland, J. (1988). *Impotent superpower – potent small state: Potentials and limitations of human rights objectives in the foreign policies of the United States and Norway*. Oslo: Norwegian University Press.
- 15 Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- 16 Neumann, I.B. (1999) «Norsk sørpolitikk: Den disaggregerte stats diplomati», *Internasjonal. Politikk* 57 (2), s. 185.
- 17 *Offisersbladet* (2010), «Krisetilstander i Hæren?» Leder, 05. februar, s. 3.
- 18 St.prp. nr. 48 (2007–2008).
- 19 Forsvarsminister Grete Faremo sitert i *Aftenposten Morgen* 30. mai, 2011
- 20 Stockholm International Peace Research Institute (2010). *SIPRI Yearbook*. Oxford: Oxford University Press. Oxford: Oxford University Press, s. 236.
- 21 Ideen om «strategisk overfall» som utenkelig ble introdusert av Forsvarets Forskningsinstitutt <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2006/02664.pdf>.
- 22 The military doctrine of the Russian Federation, vedtatt 05. februar, 2010. <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>. Nedlastet 23. mars 2012.
- 23 Mouritzen, H., & Wivel, A. (2012). *Explaining foreign policy: International diplomacy and the Russo-Georgian War*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Publishers, s. 115.
- 24 *Aftenposten*. 11. August, 2008, s. 3.
- 25 Saxi, H. L. (2009). *Norwegian and Danish Defence Policy: A comparative study of the Post-Cold War era*. Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies.
- 26 Stoltenberg, T., red. (2009), «Nordisk samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk», Forslag overlevert de nordiske utenriksministere på ekstraordinært nordisk utenriksministermøte, 9. februar.
- 27 Judy Dempsey på Leangkollen-seminaret i regi av den Norske Atlanterhavskommite, 7 februar 2012.
- 28 Blagden, D. W. & A. Menon (2012). *Strategy and Threat Perceptions: Explaining Variation in European Military Postures*. Paper for presentation at the 53rd Annual Convention of the International Studies Association, San Diego, CA, USA, 1–4 April
- 29 Stockholm International Peace Research Institute (2010). *SIPRI Yearbook*. Oxford: Oxford University Press, Oxford: Oxford University Press, s. 56
- 30 International Institute for Strategic Studies (2011). *The military balance: 2011*. Oxfordshire: Routledge, kap 5.
- 31 *Financial Times*, «Beginning of the End for NATO?» 10. Mai, 2011.
- 32 Som så ofte er tilfelle med velbrukte sitater, har man (så lenge jeg kan se) ikke vært i stand til å finne noen opprinnelig kilde på når og hvor disse bevingede ordene falt.
- 33 Hallams, E., & Schreer, B. (2012). Towards a 'post-American' alliance? NATO burden-sharing after Libya. *International Affairs*, 88(2), s. 315.
- 34 «Vi har sluttet opp om artikkel fem, som sier at angrep på et medlemsland anses som angrep på alle. USA har full rett til å forsvare seg etter Folkeretten. Det kan de gjøre alone eller sammen med andre, og Norge er beredt til å konsultere med USA om slik støtte.» Statssekretær Barth Eide sitert i «UD: -Ingen blankofullmakt», *Avis1 Aften* 19. september, 2001, s. 3.
- 35 Intervju, med politisk rådgiver i NATOs generalsekretærs Policy Planning Unit, 12. september, 2011.
- 36 «NRK. Dagsnytt Atten», 16. mars, 2010.
- 37 Barth Eide, E. (1995) «Forsvarets internasjonale rolle», *Aftenposten*, 18. april s. 15
- 38 United States. (2012). *The quadrennial defense review*. Washington: U. S. G.P.O.
- 39 Dagbladet 24. november 1997, s. 12. *Dagens Næringsliv* 11. oktober, 2011, s. 3.
- 40 Stockholm International Peace Research Institute (2012). *SIPRI Yearbook*. Oxford: Oxford University Press., Oxford: Oxford University Press.
- 41 Fregattseminaret ved Ulven leir, 29. mars, 2012.
- 42 Snyder, G. (1984). «The Security Dilemma in Alliance Politics», *World Politics* 36(4): ss. 461–495; Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- 43 *Aftenposten*. 25.03. 2012 «SV vil svekke båndene til USA», s. 3.
- 44 Rachman, G. (2011). *Zero-sum future: American power in an age of anxiety*. New York: Simon & Schuster.
- 45 Østerud, Ø. (2006). «Lite land som humanitær stormakt» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 23 (4): 308-316.
- 46 Wikileaks. 12.02.2008: «Norway standing alone against missile defense». E.O. 12958: DECL: 02/11/2018
- 47 Matlary, J.H. (2002), «Verdidiplomati – kilde til makt?», *Rapport nr. 46*, Maktutredningen, Oslo.
- 48 Lunde, Thune & Fleischer (2008) *Norske interesser: Utenrikspolitikk for en globalisert verden*. Oslo: Cappelen Damm, s. 12
- 49 Tammes, R. (2009), «Kommentarer til Stortingsmelding nr. 15», *Internasjonal politikk* 67 (3).
- 50 Thorkildsen, L. H. & H. Kavli (2010) *Improving Norway's reputation*, Sinovate, Report laget på bestilling av Utenriksdepartementet og Innovasjon Norge.
- 51 Tunsjø, Ø. (2001) «Norske utenrikspolitiske interesser når verden endres», *Samtiden*, Nr. 4; Rothstein, R. L., & Columbia University. (1968). *Alliances and small powers*. New York: Columbia University Press, 206-208, 210, 213.
- 52 Kissinger, H. (1957). *A world restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace*. Boston: Houghton Mifflin, s. 167.
- 53 Gahr Støre, J. (2010) «Håp – tross alt!», *Aftenposten*, 21.07. 2010.
- 54 Min oversettelse fra: Thucydides (1900). *Thucydides*. Oxford: Clarendon Press, s. 56.